

ساخت و اعتباریابی مقیاس گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر

فرهاد تنهای رشوانلو *

محمدرضا وحدانی اسدی **

حسین مهدیان ***

دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۱۲/۲۱

پذیرش نهایی: ۱۳۹۶/۰۳/۱۷

چکیده

هدف این پژوهش ساخت و اعتباریابی مقیاسی به منظور بررسی گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر بود. جامعه آماری پژوهش را تمامی کارکنان اداری آموزش و پرورش خراسان شمالی شامل ۶۳۵ نفر تشکیل می‌داد. ۳۱۵ نفر (۴۷ زن، ۲۶۸ مرد) از این کارکنان با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند و مقیاس محقق ساخته گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر و پرسشنامه جهتگیری دینی آلپورت را تکمیل کردند. از آلفای کرونباخ، ضریب دو نیمه کردن، ضریب همبستگی، تحلیل عاملی اکتشافی و تأییدی برای تحلیل داده‌ها استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که این مقیاس از اعتبار مطلوبی برخوردار است. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی با الگوی مؤلفه‌های اصلی و چرخش پرومکس نیز نشان داد که این مقیاس، دو عامل «گرایش به امر به معروف» و «گرایش به نهی از منکر» را با واریانس تبیین شده ۶۳/۲۹ درصد در بر می‌گیرد. تحلیل عاملی تأییدی از این ساختار حمایت می‌کرد. همبستگی معناداری نیز میان گرایش به امر به معروف و نهی از منکر و جهتگیری دینی درونی به دست آمد. بر اساس نتایج این مطالعه مقیاس گرایش به امر به معروف و نهی از منکر را می‌توان به عنوان ابزاری معتبر برای سنجش گرایش کارکنان به امر به معروف و نهی از منکر به کار برد.

کلیدواژه‌ها: امر به معروف، نهی از منکر، مدیریت اسلامی.

tanha@alumni.ut.ac.ir

* نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری روانشناسی تربیتی دانشگاه سمنان

mra_vahdani@yahoo.com

** استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه بجنورد

hossein3284@gmail.com

*** استادیار گروه روانشناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد

مقدمه

دین مبین اسلام به عنوان کاملترین دین در میان ادیان توحیدی با نگاهی جامع تمامی ابعاد حیات بشری را در جنبه‌های فردی و اجتماعی مورد توجه قرار داده و برای سعادت بشر برنامه‌ریزی کرده است؛ از یک سو نظر به آیه شریفه «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ...» (اسراء/۹)، قرآن را استوارترین راه هدایت قرار داده و از سوی دیگر علاوه بر دستور به استناد به سیره عملی پیامبر و امامان معصوم (علیهم السلام) بر لزوم نظارت تک تک افراد بر رفتار و سیره اجتماعی و فردی در قالب «نظارت اجتماعی» تأکید کرده است (بسیج، ۱۳۸۷)؛ چرا که به منظور مقابله با کجرویه‌ها و انحرافات که در مناسبات اجتماعی سهواً یا عمداً ایجاد می‌شود، علاوه بر نهادهای رسمی که به شیوه‌های گوناگون با این وضعیت به سیاستگذاری، برنامه‌ریزی و اقدام می‌کنند، همه افراد جامعه نیز بنا به دستور دین مبین اسلام به حساسیت، توجه و اقدام در جهت رفع این مشکلات و کجرویه‌ها در قالب «امر به معروف و نهی از منکر» ملزم شده‌اند (صافی گلپایگانی، ۱۳۷۵).

سازمانها به عنوان عامل تعالی، پیشرفت و ترقی جامعه، که فلسفه وجودی آنها محقق ساختن خواسته‌های گوناگون انسانها از سویی و تحقق اهداف از پیش تعیین شده با استفاده از نیروی انسانی متخصص و کارآمد از سوی دیگر است، نیز برای رسیدن به اهداف متعالی خود نیازمند کاربست اصل مهم دینی "امر به معروف و نهی از منکر" هستند؛ چرا که هر چه پیشتر می‌رویم از یک سو به تعداد و تنوع سازمانها در جامعه افزوده می‌شود و از سوی دیگر رفتارها، ویژگیهای شخصیتی و فردی و انگیزه‌های انسانی پیچیده‌تر و درک آنها مشکلتر می‌گردد (شعبانی بهار و همکاران، ۱۳۸۳). سازمانها از افراد تشکیل شده‌اند و عملکرد مؤثر آنها به افراد و کنشهای آنان بستگی دارد. به نظر می‌رسد امر به معروف و نهی از منکر عاملی است که در مدیریت نابهنجاریهای انسانی موجود در عملکرد سامانه اداری، امکان ارزشمندی دارد (سید نژاد، ۱۳۹۱). بررسی گرایش کارکنان اداری به کاربست امر به معروف و نهی از منکر در محیط اداری، می‌تواند زمینه اتخاذ تدابیری مطالعه شده با احتمال دستیابی حداکثر اهداف سازمانی و نیز ترویج این اصل دینی را فراهم سازد.

به نظر می‌رسد که بررسی میزان گرایش به امر به معروف و نهی از منکر همانند بررسی دیگر گرایشهای افراد، نیازمند استفاده از ابزارهای دقیق گردآوری داده‌ها باشد؛ ابزارهایی که با اتکا به

پیشینه نظری دقیق و رعایت اصول علمی در ابزارسازی تدوین شده، و شاخصهای روان‌سنجی آنها مورد بررسی قرار گرفته باشد. وجود چنین ابزاری می‌تواند زمینه ارزیابی فعالیت‌های حوزه ترویج این فریضه را نیز فراهم کند و علاوه بر آن راهگشای پژوهش‌های دقیق به منظور ایجاد زمینه گسترش این فریضه باشد. بر این اساس هدف این پژوهش، تدوین مقیاسی برای بررسی میزان گرایش کارکنان نسبت به امر به معروف و نهی از منکر در محیط اداری و بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی آن بود. این پژوهش به طور دقیق به دنبال پاسخگویی به سؤالات ذیل است:

- ۱- آیا مقیاس گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر از روایی^۱ عاملی و همگرایی مناسبی برخوردار است؟
- ۲- آیا مقیاس گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر از اعتبار^۲ مناسبی برخوردار است؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

امر به معروف و نهی از منکر یکی از جالب توجه‌ترین ارزشها در دین اسلام است (شریف^۳، ۲۰۰۸). امر به معروف و نهی از منکر از عالیترین و والاترین واجبات دین است که دیگر واجبات دینی هم به سبب آن دو استوار است. وجوب امر به معروف و نهی از منکر از ضروریات دین است به گونه‌ای که در قرآن و اخبار نسبت به آن دو تأکید فراوان شده است. این فریضه رمز پایداری و برپایی دستور الهی و شور و نشاط در جامعه است (جمشیدی و همکاران، ۱۳۸۸). این فریضه در بعد فردی و اجتماعی قابل طرح است و بر اساس آیات و احادیث می‌توان آن را رمز رستگاری، نجات دهنده جامعه و نشانه بهترین بودن دانست (ستاد احیای امر به معروف و نهی از منکر، ۱۳۹۱). کوک^۴ (۲۰۰۴) در اثر دو جلدی خود با عنوان «امر به معروف و نهی از منکر در اندیشه اسلامی» به بررسی این فریضه بر اساس آیات و روایات می‌پردازد و اذعان می‌کند که هم‌تا و مشابهی برای این تکلیف در میان ادیان وجود ندارد. میژر^۵ (۲۰۰۹) نیز این فریضه را اساس تحول اجتماعی می‌نامد.

1 - Validity

2 - Reliability

3 - Sharif

4 - Cook

5 - Meijer

امر به معروف و نهی از منکر به مثابه کنترل اجتماعی

لزوم امر به معروف و نهی از منکر بویژه با پیچیدگی مناسبات فردی و اجتماعی در جامعه و بروز زمینه‌های جدیدی از منکرات و لزوم شفاف‌سازی و توجه به اصول دینی، اخلاقی و اجتماعی و عدم تناسب تلاش‌های رسمی در این جهت به دلیل گستردگی حیطه عمل، بیش از پیش حائز اهمیت است و لزوم آن احساس می‌شود؛ چرا که انسان موجودی است با نیازها و قوای مختلف که گاه ارضا و پرداختن به این نیازها در تعارض با حقوق دیگر افراد و وظایف و مسئولیتهای آنان قرار می‌گیرد و تذکر و گوشزد کردن این تقابل و حتی آموزش چگونگی ارضای این تمایلات از راه‌هایی که به حال جامعه زیان‌آور نباشد، نیازمند نظارت و کنترل دیگر افراد یا «کنترل اجتماعی» است (قربانی لاهیجی، ۱۳۷۹).

کنترل یا نظارت اجتماعی در تلقی عام و فراگیر بر مجموعه روشهایی دلالت دارد که از طریق آنها هم می‌توان هم‌نوایی افراد را با هنجارها فراهم ساخت و هم می‌توان از ناهم‌نوایی و کجروی آنها جلوگیری کرد. کنترل اجتماعی مهم‌ترین شیوه‌ای است که در سه قلمروی پیشگیری، مقابله و درمان انحرافات، پیامدها و کارکردهای مثبتی دارد.

مقابله با کجروی می‌تواند به دو صورت رسمی یا غیر رسمی انجام گیرد. مقابله و درمان رسمی کجروی به معنای کنترلی است که از ناحیه سازمانها و دستگاه‌های قانونی صورت می‌پذیرد؛ در حالی که مقابله و درمان غیر رسمی به واکنشی اشاره دارد که فرد، گروه و جامعه مطابق فرهنگ، آداب، سنتها و دین خویش در مقابل کجروی نشان می‌دهند. کنترل و نظارت اجتماعی یا دفاع اجتماعی واکنشی است که در قالب امر به معروف و نهی از منکر صورت می‌پذیرد. امت اسلامی در قرآن، بهترین امت معرفی شده است. قرآن، حکمت این امر را در سه چیز بیان می‌کند: امر به معروف، نهی از منکر و ایمان به خدا (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ... آل عمران/۱۱۰، نقل از آقاجانی، ۱۳۸۱).

برخی بر این باورند که به‌رغم اهمیت حکم دینی امر به معروف و نهی از منکر، این حکم در مقایسه با دیگر احکام دینی از قبیل روزه و صدقه کمتر در میان مردم رواج دارد و از آن به عنوان «اصل فراموش شده» یا «کاری که بساطش جمع شده» یاد می‌شود (رضائی راد و قبولی درافشان، ۱۳۸۴) و در جمهوری اسلامی ایران از احیای آن سخن رانده می‌شود نه از ادامه حیات و بالندگی آن (رضائی راد، ۱۳۸۸)؛ این در حالی است که برخی از پژوهشها در این زمینه نتایج متفاوتی به

دست می‌دهد.

مرجایی (۱۳۷۸) در پژوهشی که در مورد هشت قشر مختلف شامل دانش‌آموزان، دانشجویان، بازاریان، زنان خانه‌دار، روحانیون، بسیجیان، کارمندان دولت، دبیران و مدیران مدارس شهر تهران انجام داد به این نتیجه رسید که پاسخگویان به طور متوسط از روحیه اقدام متوسط و روحیه پذیرش نسبتاً زیادی در ارتباط با امر به معروف و نهی از منکر برخوردارند. دانش افراد نسبت به ماهیت امر به معروف در سطح متوسط است. نگرش پاسخگویان نسبت به فضای اجتماعی در ارتباط با امر به معروف و شیوه‌های اجرایی و سازمانی شدن امر به معروف در جامعه و عملکرد مسئولان منفی ارزیابی شده و پاسخگویان نقش و اهمیت امر به معروف و نهی از منکر را در جامعه در حد متوسط و زیاد ارزیابی کرده‌اند. غدیری و همکاران (۱۳۸۷) در پژوهشی نشان دادند که ۹۸/۷ درصد شرکت‌کنندگان در پژوهش، فریضه امر به معروف و نهی از منکر را ضروری، و تنها ۱/۳ درصد آن را غیر ضروری می‌دانستند. این افراد بی‌اثر دانستن امر به معروف و نگرانی از واکنش خشن مخاطبان را در برابر نهی از منکر دلیل عدم اجرای این فریضه می‌دانستند.

امر به معروف و نهی از منکر قابل‌کاربست در زمینه‌های مختلف است. ابویی مهریزی (۱۳۸۶) کاربرست این فریضه را در سطح نظری در حیطه بهداشت مورد بررسی قرار داده است. قلی‌زاده و رجبی (۱۳۹۲) در پژوهشی به بررسی نقش امر به معروف و نهی از منکر در بهبود سرمایه اجتماعی دانشجویان دختر پرداختند. آنان به این نتیجه رسیدند که امر به معروف و نهی از منکر، شیوه اجرای آن و ویژگی‌های آمران و ناهیان در سرمایه اجتماعی دانشجویان دختر نقش دارد. سایر نتایج نشان‌دهنده این بود که اجرای امر به معروف و نهی از منکر در افزایش اعتماد، هنجار پذیری و تقویت شبکه‌های اجتماعی تأثیر دارد.

مصادق‌های امر به معروف و نهی از منکر و گرایش نسبت به اجرای آن

یکی از عوامل مهم در امر به معروف و نهی از منکر شناخت مصادق‌های آن است؛ چرا که گاه به علت عدم تشخیص مناسب، معروف، منکر و منکر، معروف تلقی می‌شود. در پرتوی کلام و پیام امام خمینی (ره) می‌توان به مصادق‌ها و موضوعات معروف و منکر پی برد که مهمترین آنها عبارت است از: ایجاد محیط محبت، اجرای محتوای اسلام، تزکیه و تهذیب نفس و حفظ آرامش، توجه به مصلحت اسلام، خدمت به اسلام و محرومان جامعه، اعتماد به نفس و خودباوری، تعهد به موازین و معیارهای اسلامی، گسترش معنویت و اقامه عدل، حکومت بر قلب، خضوع در مقابل

قانون، اجرای وظیفه و عدم تداخل در کارهای دیگران، خودکفایی همراه با سعی و تلاش، انتقاد کردن و انتقاد پذیرفتن، اعتراف به اشتباه، لزوم مراقبت از خود، پرهیز از قدرت طلبی، پرهیز از حب نفس، رعایت نظم در کارها و حفظ وحدت و پرهیز از اختلافات (امام خمینی، ۱۳۷۲). به نظر می‌رسد این مصداقها در محیط‌های مختلف اجتماعی، آموزشی و سازمانی قابل طرح باشد؛ به عنوان مثال معدن‌دار (۱۳۷۷) در بررسی مصداقهای امر به معروف و نهی از منکر از نگاه دانش آموزان شهر خرم‌آباد به این نتیجه رسید که جوانان، شناخت خوبی از مصداقهای امر به معروف و نهی از منکر دارند و بخوبی می‌توانند این نکته را تشخیص دهند که اطرافیان آنها چه اندازه عمل‌کننده رفتارهای معروف و منکر هستند. احتمالاً بعضی از رفتارهای معروف و یا منکر دارای بار جنسیتی است؛ یعنی توسط زنان و مردان، یکسان انجام نمی‌گیرد و توافق پسران با دختران در زمینه مشاهده رفتارهای معروف، کمتر و مشاهده رفتارهای منکر، بیشتر است. نکته مهم درباره امر به معروف و نهی از منکر این است که آگاهی، نگرش و عملکرد، سه عنصر اساسی و به هم تنیده است؛ عناصری که در عین پیوستگی، ممکن است هر یک آخرین حلقه از فرایند رفتارها و تعاملات باشد؛ بدین معنی که افراد به عنوان نمونه ممکن است از لزوم، وجوب، مراتب و پیامد مثبت فریضه امر به معروف و نهی از منکر آگاهی داشته، و نگرش مثبتی نسبت به آن داشته باشند؛ اما این آگاهی و نگرش به عمل منتهی نشود و آخرین حلقه فرایند اجرایی تنها دستیابی به نگرش مثبت باشد. بدیهی است تحقق عنصر عملکرد در این فرایند، مستلزم حضور دو عنصر پیشاینده یعنی آگاهی و نگرش است. به نظر می‌رسد بر اساس یافته برخی از پژوهشها (مرجایی، ۱۳۷۸) آگاهی افراد از این فریضه به دلیل تلاشهای فردی و نیز برنامه‌های رسمی از قبیل فعالیتهای ستادهای احیای امر به معروف و نهی از منکر، منابع چاپی و رسانه‌ها در حد متوسط باشد؛ اما اینکه آگاهی و دانش به گرایش مثبت برای اقدام در اجرای این فریضه منتهی شود یا خیر، نیازمند بررسی دقیقتر است.

همبسته‌های گرایش به امر به معروف و نهی از منکر

گرایش افراد برای کارهای مختلف از عوامل مختلفی تأثیر می‌پذیرد. این قاعده در زمینه امر به معروف و نهی از منکر نیز صادق است. پژوهشهای معدود در این زمینه نتایج متفاوتی داشته است. محمدیان و عباسی (۱۳۸۷) درباره عوامل مؤثر در گرایش افراد نسبت به اجرای فریضه امر به معروف و نهی از منکر به این نتیجه رسیدند که وضعیت اقتصادی، گروه دوستان و تشکلهای مذهبی در گرایش به اجرای این فریضه اثرگذار است. هاشمیان فر و محمدیان (۱۳۹۱) نیز نشان

دادند که بین تمایلات مذهبی دانشجوی و خانواده او، عملکرد تشکل‌های مردمی، عملکرد مدیران، استادان و کارکنان دانشگاه‌ها، گروه دوستان، الزامات قانونی، نوع دانشگاه و رشته تحصیلی و بخشی از ابعاد پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده دانشجوی با گرایش به امور معروف و دوری از منکرات رابطه دارد.

یکی از سازه‌هایی که نشان‌دهنده گرایش درونی افراد نسبت به مسائل دینی است، جهتگیری دینی^۱ است. در ادبیات روانشناسی جهتگیری دینی به عنوان عاملی مهم در سلامت، رفتار و کنشهای اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. آلپورت^۲ (۱۹۶۶) در این راستا به نوع جهتگیری دینی اشاره می‌کند. از نظر او دین طیفی است که از یک سو برای افراد معنای ابزاری دارد و از سوی دیگر نوعی معنا و معنایابی است که خود انگیزه اصلی زندگی است و ارزش درونی دارد. دین درونی به خودی خود برای فرد جنبه انگیزشی دارد و به دیگر محرکها نیازی ندارد. برخی از افراد دین را عادت‌های ملال‌آور، تشریفاتی، صرفاً فرهنگی برای جشنها و مراسم سنتی می‌دانند که برای آرامش خانوادگی و شخصی و مسائلی از این قبیل مورد استفاده قرار می‌گیرد (جان بزرگی، ۱۳۸۶). به نظر آلپورت و راس^۳ (۱۹۶۷) اشخاصی که جهتگیری درونی دارند، انگیزه‌های اصلی خود را در خود دین می‌یابند. چنین اشخاصی شخصیتشان با دین آنان یکی می‌شود. درحالی‌که اشخاصی با جهتگیری دینی برونی برای رسیدن به اهدافی دیگر به سمت دین می‌روند؛ به عبارت دیگر چنین اشخاصی به سمت خداوند می‌روند بدون اینکه از خود روی بگردانند. مکینتاش^۴ و همکاران (۱۹۹۳) اشاره می‌کنند که افراد دینی دارای روان‌بنه‌های دینی هستند که می‌تواند آنها را در پردازش شناختی کمک کند. بر مبنای این نظریه می‌توان گفت که روان‌بنه‌های دینی می‌تواند ارزیابی ما را از رویدادهای زندگی تحت تأثیر قرار دهد و بر شیوه‌های رویارویی ما با رویدادها و حتی بر چگونگی وقوع رویدادها اثر بگذارد. بر این اساس به نظر می‌رسد امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یک آموزه و دستور دینی می‌تواند تحت تأثیر جهتگیری دینی افراد باشد.

سنجش گرایش نسبت به امر به معروف و نهی از منکر

بررسی پیشینه پژوهشی نشان می‌دهد که ابزاری برای بررسی میزان گرایش کارکنان اداری

1 - Religious orientation

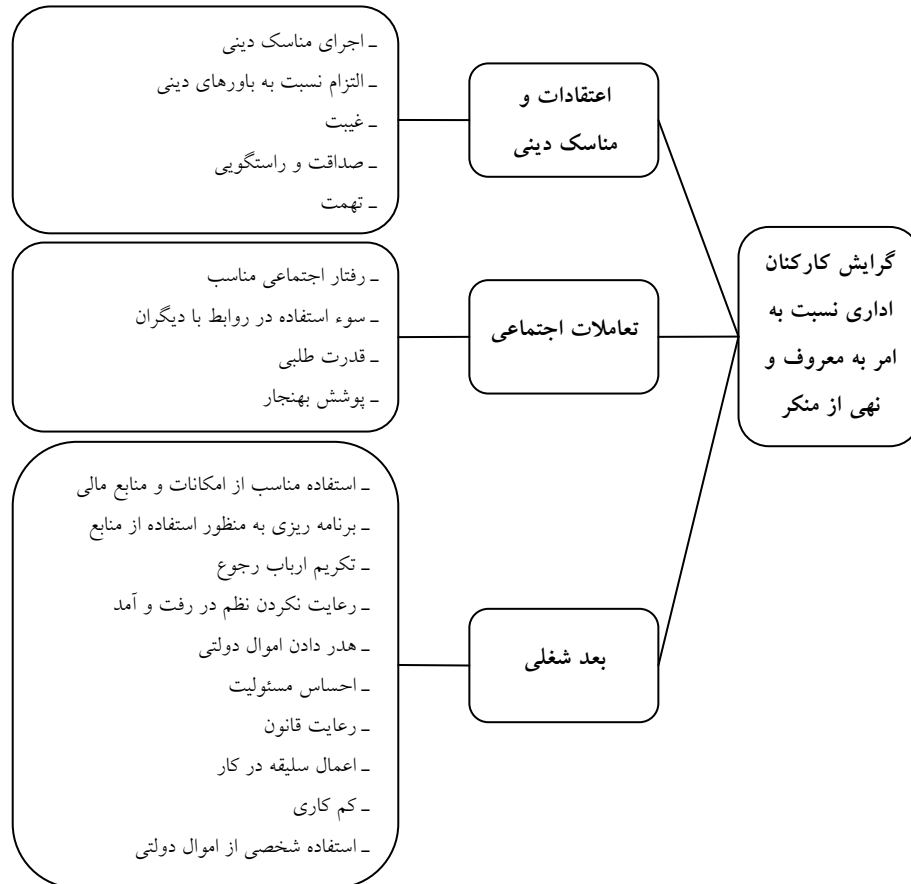
2 - Allport

3 - Ross

4 - Macintosh

نسبت به امر به معروف و نهی از منکر تدوین نگردیده یا حداقل منتشر نشده است. ابزار مورد استفاده در مطالعه محمدیان و عباسی (۱۳۸۷) نیز عوامل مؤثر در گرایش شهروندان به اجرای امر به معروف و نهی از منکر را از دیدگاه خود افراد مورد بررسی قرار داده است و نه گرایش به امر به معروف و نهی از منکر را به عنوان بعد نگرشی. هاشمیان فر و محمدیان (۱۳۹۱) نیز گرایش دانشجویان را نسبت به امر به معروف و نهی از منکر مورد بررسی قرار دادند. بدیهی است که برای تدوین ابزار اندازه گیری در نظر داشتن مصداقهای امر به معروف و نهی از منکر بنا به موقعیت پژوهشی در اولویت قرار دارد و بر همین اساس تدوین مقیاسی برای سنجش گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر نیازمند در نظر گرفتن مصداقهای اداری امر به معروف و نهی از منکر است. از آنجا که هدف پژوهش تدوین چنین مقیاسی بود در ابتدا بر اساس متون دینی و رسائل مراجع تقلید و منابع مرتبط (دستغیب، ۱۳۵۶؛ امام خمینی (ره)، ۱۳۷۲؛ صافی گلپایگانی، ۱۳۷۵؛ مدنی بجستانی، ۱۳۷۹؛ نوری، ۱۳۸۰)، مصداقهای مفروض در امر به معروف و نهی از منکر جمع آوری شد. این مصداقها از طریق مصاحبه‌های ساختار نیافته با کارکنان اداری در جامعه آماری مورد نظر در بعد اداری مدنظر قرار گرفت و در سه بعد اعتقادات و مناسک مذهبی، تعاملات اجتماعی و بعد شغلی مطابق شکل ۱ دسته بندی شد. تمامی مصداقها در دو جنبه امر به معروف و نهی از منکر قابل طرح و بررسی بود.

شکل ۱: مصداقهای گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر

روش پژوهش

روش پژوهش، توصیفی - همبستگی و به طور دقیقتر از نوع روشهای اعتباریابی آزمون است. جامعه آماری پژوهش را تمامی کارکنان اداری، ادارات آموزش و پرورش خراسان شمالی (۶۳۵ نفر) تشکیل می‌داد.

بر اساس جدول کرجسی و مورگان^۱ (۱۹۷۰) حداقل حجم نمونه مورد نیاز در این پژوهش ۲۴۲ نفر بود. با توجه به روش پژوهش در نظر گرفتن احتمال عدم بازگشت پرسشنامه‌ها و کاهش

حجم نمونه، تعداد عبارتهای آزمون و نیز با هدف افزایش اعتبار پژوهش تعداد نمونه اولیه به ۳۵۰ نفر افزایش یافت. به منظور انتخاب نمونه تعیین شده از روش نمونه گیری تصادفی خوشه‌ای استفاده شد؛ بدین ترتیب که در ابتدا از میان هشت منطقه آموزش و پرورش استان، پنج منطقه به عنوان خوشه اصلی انتخاب شد و سپس پرسشنامه‌ها با در نظر گرفتن تناسب جنسیتی و پست اداری در اختیار تمامی کارکنان این ادارات قرار گرفت. در نهایت ۳۵۰ پرسشنامه توزیع شد و پس از حذف پرسشنامه‌های ناقص، داده‌های پرسشنامه‌های ۳۱۵ نفر (۴۷ زن، ۲۶۸ مرد) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. توزیع ویژگیهای جمعیت‌شناختی در جامعه و نمونه در جدول ۱ آورده شده است.

جدول ۱: توزیع جمعیت‌شناختی جامعه و نمونه

ویژگی	جامعه		نمونه	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
جنسیت	زن	۸۳	۱۳/۰۸	۴۷
	مرد	۵۵۲	۸۶/۹۲	۲۶۸
سن	۲۵ سال و کمتر	۳۵	۵/۵۱	۱۸
	۲۶ تا ۳۵ سال	۱۲۹	۲۰/۳۱	۶۴
	۳۶ تا ۴۵ سال	۳۶۲	۵۷/۰۱	۱۷۷
	۴۶ سال و بیشتر	۱۰۹	۱۷/۱۷	۵۶
میزان تحصیلات	دیپلم و زیر دیپلم	۵۱	۸/۰۳	۲۳
	کاردانی	۸۱	۱۲/۷۶	۴۱
	کارشناسی	۴۲۰	۶۶/۱۴	۲۰۸
	کارشناسی ارشد	۸۳	۱۳/۰۷	۴۳
پست اداری	غیر مدیریتی (کاردان، کارشناس و...)	۵۳۲	۸۳/۷۸	۲۶۲
	مدیریتی	۱۰۳	۱۶/۲۲	۵۳
تجربه کاری	۱ تا ۴ سال	۵۰	۷/۸۷	۲۵
	۵ تا ۹ سال	۷۶	۱۱/۹۷	۳۸
	۱۰ تا ۱۴ سال	۵۷	۸/۹۸	۲۸
	۱۵ تا ۱۹ سال	۱۵۲	۲۳/۹۴	۷۱
	۲۰ تا ۲۴ سال	۲۰۳	۳۱/۹۷	۱۰۴
	۲۵ سال و بیشتر	۹۷	۱۵/۲۸	۴۹

به منظور تدوین مقیاس گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر بر اساس مصداقهای مستخرج از منابع مرتبط (به شرح شکل ۱) و مصاحبه اکتشافی، بانک سؤالات در بر گیرنده عبارتهای متعددی تهیه شد که با جمله‌بندیهای مختلف، مصداقها را شامل می‌شدند. در ادامه، این عبارات مورد غربالگری اولیه قرار گرفت. در نهایت نسخه ۲۰ عبارتی از مقیاس تهیه شد که شامل عباراتی دارای جنبه امر به معروف بود. عبارات دیگری نیز جنبه نهی از منکر داشت. این مقیاس همراه فرم نظرخواهی در اختیار ۲۰ نفر از نیروهای اداره کل آموزش و پرورش خراسان شمالی قرار گرفت که دارای سوابق علمی و مذهبی بودند. میانگین سنی این افراد ۴۶/۱۵ با انحراف استاندارد ۵/۲۱ و دامنه ۳۶ تا ۵۴ سال بود. میزان تحصیلات ۵۵ درصد افراد کارشناسی، ۳۰ درصد کارشناسی ارشد و ۱۵ درصد تحصیلات حوزوی بود. ۷۵ درصد این افراد دارای مشاغل مدیریتی (رئیس گروه، معاون/ رئیس اداره) بودند. میانگین سابقه کاری این افراد ۲۶/۷۰ با انحراف استاندارد ۳/۲۳ و دامنه ۲۲ تا ۳۴ سال بود. این افراد باید به بررسی عبارتهای ۲۰ گانه می‌پرداختند و عبارات مبهم را نشانه‌گذاری، و پیشنهاد خود را درج می‌کردند. پس از گردآوری فرمها و تجزیه و تحلیل آنها، عبارتهای نامفهوم حذف، و پنج عبارت دیگر به منظور افزایش دامنه شمول مقیاس به آن اضافه شد. بر این اساس روایی صوری مقیاس به تأیید رسید.

نسخه نهایی مقیاس گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر با ۲۵ عبارت در طیف ۵ درجه ای لیکرت شامل کاملاً مخالفم (۱)، مخالفم (۲)، نه مخالفم و نه موافقم (۳)، موافقم (۴) و کاملاً موافقم (۵) به صورت ذیل تنظیم گردید.

جدول ۲: مقیاس گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر

کاملاً موافقم	تا حدی موافقم	نه مخالفم و نه موافقم	تا حدی مخالفم	کاملاً مخالفم	
					لطفاً میزان موافقت یا مخالفت خود را با هر یک از عبارتهای زیر با علامت زدن یکی از گزینه‌های مقابل آن، مشخص کنید:
					لازم است در مقابل همکاری که منابع مالی را صرف برنامه‌های غیر اثربخش و بی فایده می‌کنند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که مناسک دینی خود را با جدیت انجام می‌دهند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که دائماً پشت سر دیگران حرف می‌زنند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که برای استفاده مناسب از منابع موجود برنامه ریزی می‌کنند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در برابر همکاری که در محیط اداری رفتار اجتماعی مناسبی با دیگران ندارند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که کارهای ارباب رجوع را به موقع انجام می‌دهند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که دائماً با تأخیر در محل کار خود حاضر می‌شوند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که صداقت و راستگویی را در کارهای خود لحاظ می‌کنند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که از امکانات دولتی بدرستی استفاده نمی‌کنند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که در برابر وظایف احساس مسئولیت می‌کنند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که برای پیشبرد اهداف خود قانون را دور می‌زنند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که از وسایل و امکانات اداری درست استفاده می‌کنند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که بیشتر مواقع، کارهای خود را به گردن دیگران می‌اندازند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که در اختصاص منابع یا امتیازات به افراد میزان کار و تلاش آنها را مورد توجه قرار می‌دهند نه روابط شخصی یا پست آنان را به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که با جدیت وظایف شغلی خود را انجام می‌دهند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که با ارباب رجوع رفتار نامناسبی دارند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که سلیقه شخصی خود را در کارشان دخالت می‌دهند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که دائماً از زیر بار مسئولیتشان، شانه خالی می‌کنند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که در برخورد با افراد به شکل تبعیض آمیزی رفتار می‌کنند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که برای بهتر جلوه دادن عملکرد خود آمار و ارقام غیر واقعی ارائه می‌کنند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که با سخنان خود، باورهای دینی مورد قبول همگان را زیر سؤال می‌برند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که به جای وظایف شغلی به کارهای شخصی رسیدگی می‌کنند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که دائماً به دیگران تهمت می‌زنند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاری که برای طی کردن مدارج ترقی به هر کاری دست می‌زنند به نحو مناسبی واکنش نشان داد.
					لازم است در مقابل همکاران یا مراجعانی که با پوشش نامناسب در محل کار ما حاضر می‌شوند به نحو مناسبی واکنش نشان دهیم.

حداقل و حداکثر نمره در این مقیاس ۲۵ تا ۱۲۵ (میانگین ۵ تا ۲۵) بود که بر اساس آن به صورت مفروض باید سه نمره برای هر نفر شامل گرایش به امر به معروف (عبارات ۲، ۴، ۶، ۸، ۱۰، ۱۲، ۱۴، ۱۵)، گرایش به نهی از منکر (عبارات ۱، ۳، ۵، ۷، ۹، ۱۱، ۱۳، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵) و نمره کل گرایش به امر به معروف و نهی از منکر به دست می‌آمد. میانگین بیشتر به معنای گرایش زیادتر نسبت به امر به معروف و نهی از منکر در زمینه همان مصداقها بود.

به منظور بررسی روایی ملاکی مقیاس گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر از مقیاس جهتگیری دینی استفاده شد. این مقیاس در ابتدا توسط آلپورت (آلپورت و راس، ۱۹۶۷) بر مبنای کوشش‌های نظری او ساخته شد. مقیاس آلپورت دارای ۲۰ ماده بود و جهتگیری دینی بیرونی (۱۱ ماده) و درونی (۹ ماده) را می‌سنجید. فگین^۱ در سال ۱۹۶۳ یک نسخه ۲۱ ماده‌ای ساخت که تمام گزینه‌های پرسشنامه آلپورت در آن به کار برده شده بود و علاوه بر آن یک گزینه دیگر نیز به آن افزود که این گزینه همبستگی مثبت زیادی (۰/۶۱) با جهتگیری بیرونی داشت که از آن بعد این مقیاس مورد استفاده قرار گرفت. مقیاس جهتگیری دینی با ۲۱ عبارت و با روش نمره‌گذاری کاملاً مخالفم (۱)، تقریباً مخالفم (۲)، تقریباً موافقم (۳) و کاملاً موافقم (۴) دو بعد درونی و بیرونی جهتگیری دینی را می‌سنجد (نقل از مختاری و دیگران، ۱۳۸۰). جان بزرگی (۱۳۷۸) در مطالعه‌ای که در مورد دانشجویان دانشگاه تهران انجام داد، مقیاس جهتگیری دینی را به فارسی ترجمه کرد و روایی محتوایی آن را به تأیید رساند. مختاری و همکاران (۱۳۸۰) نیز روایی محتوایی مقیاس جهتگیری دینی را از طریق ترجمه و ترجمه معکوس و بازنویسی‌های متعدد در نمونه ایرانی به تأیید رساندند. در مطالعه آلپورت همبستگی سؤالات جهتگیری بیرونی با درونی ۰/۲۱- به دست آمد. جان بزرگی (۱۳۷۸) ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۴ و مختاری و همکاران (۱۳۸۰) ضریب ۰/۷۱ را برای این مقیاس گزارش کرده‌اند. اعتبار این مقیاس در این پژوهش با محاسبه آلفای کرونباخ ۰/۷۱ و ۰/۶۳ برای جهتگیری بیرونی و درونی به دست آمد.

در تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش به منظور بررسی همسانی درونی از ضریب همبستگی پیرسون، آلفای کرونباخ و ضریب دو نیمه کردن استفاده شد. در بررسی روایی این مقیاس نیز از نظر متخصصان به منظور روایی صوری، تحلیل عاملی اکتشافی با الگوی مؤلفه‌های اصلی و چرخشهای متمایل و متعامد و تحلیل عاملی تأییدی برای بررسی روایی سازه و از ضریب همبستگی

پیرسون به منظور روایی ملاکی استفاده شد. تحلیلها با نرم افزارهای SPSS17 و LISRE 8.54 صورت گرفت.

یافته‌های پژوهش

برای بررسی همسانی درونی مقیاس در ابتدا همبستگی پیرسون میان نمره هر عبارت با نمره کل مقیاس مورد محاسبه قرار گرفت (جدول ۳). نتایج نشان داد که تمامی عبارات همبستگی زیادی با نمره کل دارد ($r=0/42$ تا $r=0/77$). بر این اساس تمامی عبارات در مقیاس ابقا شد. در ادامه برای بررسی این مسئله، که آیا مقیاس تدوین شده در میان افراد جامعه مورد مطالعه، ساختار مفروض را تکرار خواهد کرد یا نه، تحلیل عاملی اکتشافی با الگوی مؤلفه‌های اصلی و چرخش پروماکس بر روی داده‌ها انجام شد. به منظور تحلیل عاملی ابتدا آزمون کفایت نمونه‌برداری^۱ (KMO) محاسبه شد. سپس از آنجا که همبستگی بین پرسش‌های آزمون زیر بنای تحلیل عوامل است برای اینکه مشخص شود همبستگی بین متغیرها برابر صفر نیست از آزمون کرویت بارتلت استفاده شد. نتایج این آزمونها در جدول ۳ آمده است.

جدول ۳: آزمون کفایت نمونه‌برداری و کرویت بارتلت مقیاس گرایش به امر به معروف و نهی از منکر

شاخصها	اندازه KMO	آزمون کرویت	درجه آزادی	سطح معناداری
ضرایب	۰/۹۳	۶۸۱۰/۸۳	۳۰۰	۰/۰۰۰۵

1 - Kaiser- Meyer- Olkin (KMO)

جدول ۴: نتایج تحلیل مؤلفه‌های اصلی مقیاس گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر

محتوای عبارت	عامل ۱	عامل ۲	همبستگی با نمره کل
۲۳. تهمت زدن به دیگران	۰/۹۴		۰/۶۵
۱۸. شانه خالی کردن از زیر بار مسئولیت	۰/۹۱		۰/۷۸
۲۰. ارائه آمار و ارقام غیر واقعی	۰/۹۰		۰/۷۷
۱۹. برخورد تبعیض‌آمیز با دیگران	۰/۸۸		۰/۷۸
۲۱. زیر سؤال بردن باورهای دینی مورد قبول همگان	۰/۸۴		۰/۷۴
۲۲. رسیدگی به کارهای شخصی به جای وظایف شغلی	۰/۸۴		۰/۷۸
۹. استفاده نادرست از امکانات دولتی	۰/۸۴		۰/۷۲
۲۴. اقدام به هر کار ممکن برای طی کردن مدارج ترقی	۰/۸۰		۰/۶۵
۲۵. حاضر شدن همکاران یا مراجعانی در محل کار با پوشش نامناسب	۰/۷۵		۰/۶۰
۱۳. انداختن کارهای خود به گردن دیگران	۰/۷۳		۰/۶۱
۱۶. رفتار نامناسب همکاران با ارباب رجوع	۰/۷۲		۰/۷۶
۱۷. دخالت دادن سلیقه شخصی در کار	۰/۷۲		۰/۶۰
۱۱. دور زدن قانون برای پیشبرد اهداف خود	۰/۶۹		۰/۶۲
۷. حضور با تأخیر در محل کار	۰/۶۷		۰/۵۷
۵. نداشتن رفتار اجتماعی مناسب با دیگران در محیط اداری	۰/۶۲		۰/۶۳
۱. صرف منابع مالی برای برنامه‌های غیر اثربخش و بی فایده	۰/۵۹		۰/۵۹
۳. پشت سر دیگران حرف زدن	۰/۵۳		۰/۴۲
۱۵. اجرای وظایف شغلی با جدیت	۰/۹۲	۰/۵۹	
۸. در نظر گرفتن صداقت و راستگویی در کارها	۰/۸۷	۰/۶۴	
۱۲. استفاده درست از وسایل و امکانات اداری	۰/۸۷	۰/۵۳	
۴. برنامه‌ریزی برای استفاده مناسب از منابع	۰/۸۵	۰/۶۵	
۱۰. احساس مسئولیت در برابر وظایف	۰/۸۴	۰/۶۷	
۶. اجرای بموقع کارهای ارباب رجوع	۰/۸۳	۰/۶۱	
۱۴. توجه به میزان کار و تلاش افراد در اختصاص منابع یا امتیازات به آنان	۰/۷۸	۰/۶۱	
۲. اجرای مناسب دینی با جدیت	۰/۶۴	۰/۴۲	
ارزش ویژه	۱۱/۹۲	۳/۹۰	*
درصد واریانس تبیین شده	۴۷/۶۹	۱۵/۶۰	*
درصد واریانس تجمعی	۴۷/۶۹	۶۳/۲۹	*

همچنانکه از جدول ۳ بر می آید در این پژوهش مقدار KMO برابر ۰/۹۳ است که نشانگر کفایت نمونه انتخاب شده است. هم چنین آزمون کرویت بارتلت برابر با ۶۸۱۰/۸۳ و در سطح $P < ۰/۰۰۰۵$ معنادار بود که نشان می دهد همبستگی داده ها در جامعه صفر نیست. با توجه به این نتایج امکان تحلیل عاملی بر روی داده ها وجود دارد. در ادامه به منظور تحلیل داده ها با استفاده از چرخشهای متعدد دو عامل، که دارای اندازه های ویژه بیش از ۱ بود و مواد آنها بار عاملی بیش از ۰/۳۵ داشت به دست آمد. در میان چرخشهای صورت گرفته، چرخش پروماکس عاملهای شفافتری به دست داد. اندازه های ویژه، بارهای عاملی و عبارتهای مقیاس در جدول ۴ آورده شده است. نتایج جدول ۴ نشان می دهد که عبارتهای مقیاس گرایش کارکنان نسبت به امر به معروف و نهی از منکر همسو با دسته بندی مفروض، دارای بار عاملی بیش از ۰/۳۵ است و دو عامل به دست آمده در مجموع ۶۳/۲۹ درصد واریانس را تبیین می کند. اما از آنجا که در کنار هر الگوی فرضی، الگوهای جایگزین دیگری نیز محتمل است برای اطمینان بیشتر نسبت به ماهیت عاملهای به دست آمده ساختار یک عاملی نیز مورد بررسی قرار گرفت. میزان واریانس تبیین شده ساختار یک عاملی با حذف عبارت شماره ۲ معادل ۴۷/۶۹ درصد به دست آمد.

به منظور تأیید متجانس بودن گویه های مقیاس از نظر محتوا و ابعاد زیربنایی، تحلیل عاملی تأییدی با الگوی یک و دو عاملی بر روی مقیاس انجام شد. برای ارزیابی الگوهای تحلیل عاملی چندین ویژگی برازندگی وجود دارد. در این تحقیق از ویژگیهای مجذور خی (χ^2)، نسبت مجذور خی به درجه آزادی (χ^2/df)، ریشه میانگین مجذورات پس مانده ها^۱ (RMR) و هم چنین شاخص خوبی برازندگی^۲ (GFI)، شاخص خوبی برازندگی تعدیل یافته^۳ (AGFI)، شاخص برازندگی تطبیقی^۴ (CFI) و ریشه خطای میانگین مجذورات تقریب^۵ (RMSEA) استفاده شد. شاخصهای برازندگی مقیاس گرایش کارکنان نسبت به امر به معروف و نهی از منکر در جدول ۵ آمده است.

1 - Root Mean Square Residual (RMR)

2 - Goodness of Fit Index (GFI)

3 - Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)

4 - Comparative Fit Index (CFI)

5 - Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)

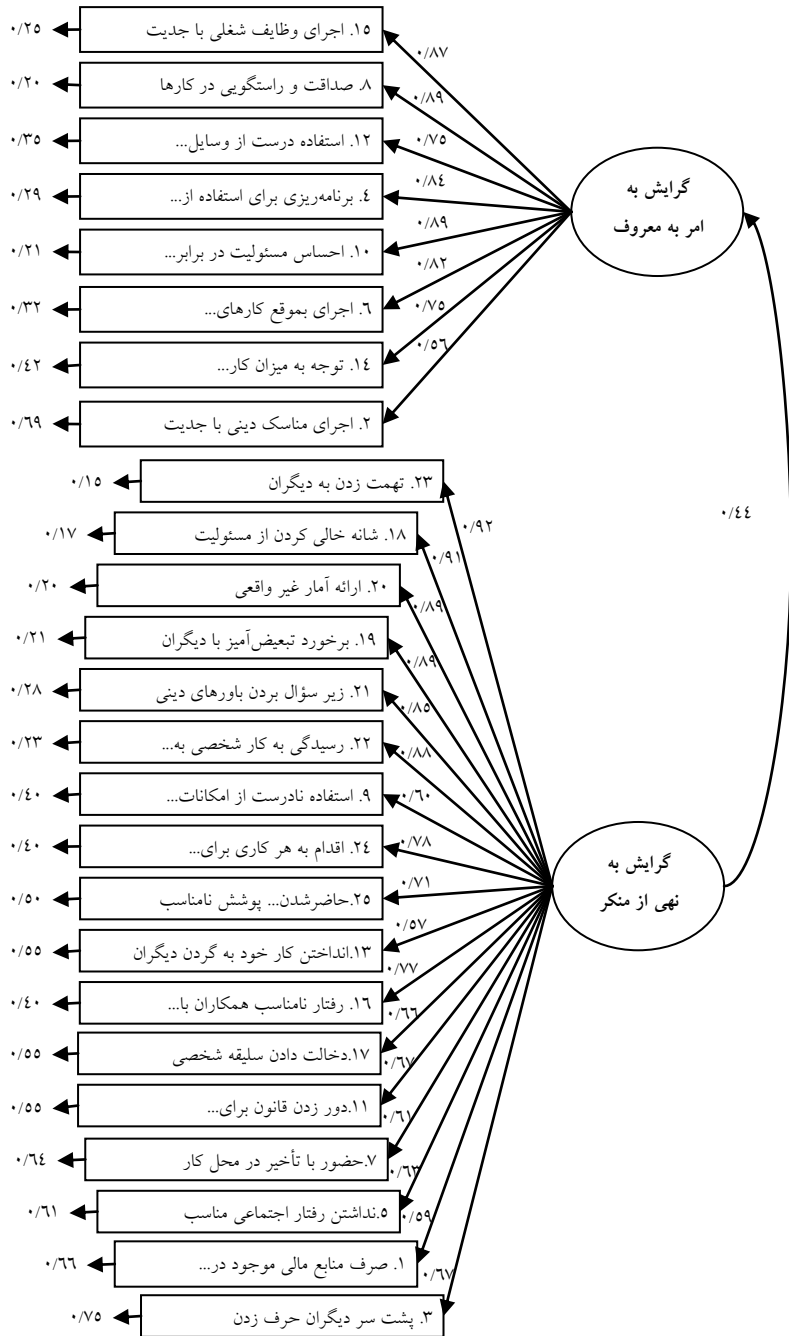

جدول ۵: ویژگیهای نیکویی برازش مقیاس گرایش کارکنان نسبت به امر به معروف و نهی از منکر

CFI	RMR	RMSEA	AGFI	GFI	χ^2/df	p	df	χ^2	الگوهای فرضی
۰/۸۷	۰/۱۵	۰/۲۲	۰/۳۸	۰/۴۷	۱۶/۸۳	۰/۰۰۱	۲۵۲	۴۲۴۰/۰۴	تک عاملی
۰/۹۵	۰/۰۶	۰/۰۸	۰/۸۹	۰/۹۱	۲/۱۱	۰/۰۳	۲۷۴	۵۷۸/۱۴	دو عاملی

در بررسی برازندگی الگوهای تحلیل عاملی تأییدی، اندازه مطلوب برای نسبت مجذور خی به درجه آزادی (χ^2/df) کوچکتر از ۲ یا ۳، ریشه میانگین مجذورات پس مانده‌ها (RMR) و ریشه خطای میانگین مجذورات تقریب (RMSEA) کوچکتر از ۰/۰۵ و همچنین شاخص خوبی برازندگی (GFI)، شاخص خوبی برازندگی تعدیل یافت (AGFI) و شاخص برازندگی تطبیقی (CFI) بزرگتر از ۰/۹۰ مطلوب به شمار می‌رود (هومن، ۱۳۸۴). نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که ویژگیهای برازندگی الگوی دو عاملی در سطح مطلوبتری قرار دارد. این امر گویای این است که داده‌های این تحلیل با ساختار دو عاملی مقیاس برازش مناسبی دارد و گویه‌های این مقیاس با سازه زیربنایی همسو است. با توجه به نتایج تحلیل عاملی اکتشافی و تأییدی و همسو با ساختار مفروض، عامل اول گرایش به نهی از منکر و عامل دوم گرایش به امر به معروف نامگذاری شد. بارهای عاملی هر عبارت در مورد عامل مربوط در شکل ۲ آورده شده است.

در ادامه روایی ملاکی همزمان مقیاس با محاسبه ضرایب همبستگی میان جهتگیری دینی درونی و بیرونی و گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر مورد بررسی قرار گرفت. نتایج در جدول ۶ آمده است.

شکل ۲: بارهای عاملی گویه‌ها

جدول ۶: شاخصهای توصیفی و ضرایب همبستگی خرده مقیاسهای گرایش کارکنان نسبت به امر به معروف

و نهی از منکر و جهتگیری دینی

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	۱	۲	۳	۴	۵
گرایش به امر به معروف	۴/۵۵	۰/۸۴	-				
گرایش به نهی از منکر	۴/۶۵	۰/۶۳	۰/۴۴**	-			
نمره کل گرایش به امر به ... و نهی از...	۴/۶۰	۰/۶۲	۰/۸۹**	۰/۸۰**	-		
جهتگیری دینی بیرونی	۲۸/۲۸	۵/۵۰	-۰/۰۴	-۰/۰۹	-۰/۰۶	-	
جهتگیری دینی درونی	۲۸/۲۳	۲/۹۸	۰/۱۴*	۰/۱۷*	۰/۱۶*	۰/۰۴	-

نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد که میان گرایش به امر به معروف و نهی از منکر با جهتگیری دینی بیرونی رابطه معناداری وجود ندارد، اما رابطه جهتگیری دینی با گرایش به امر به معروف و نهی از منکر مثبت و معنادار است. بر این اساس روایی ملاکی مقیاس در سطح مطلوبی برآورد می‌شود. پس از احراز روایی مقیاس گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر، اعتبار مقیاس از طریق محاسبه آلفای کرونباخ و دو نیمه کردن برای عاملها مورد بررسی قرار گرفت. نتایج آلفای کرونباخ ۰/۹۳، ۰/۹۵ و ۰/۹۵ و ضرایب دو نیمه کردن ۰/۹۱، ۰/۹۰ و ۰/۸۸ را به ترتیب برای گرایش به امر به معروف، گرایش به نهی از منکر و نمره کل به دست داد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

هدف پژوهش تدوین مقیاس سنجش گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر بود. پس از تدوین و بررسی اولیه مقیاس جدید، که حاوی ۲۵ عبارت در زمینه مصداقهای امر به معروف و نهی از منکر در محیط اداری بود، اجرای اصلی ابزار صورت گرفت. نتایج حاکی از همسانی درونی مناسب تمامی عبارات مقیاس تدوین شده بود.

بررسی روایی عاملی مقیاس گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر نشان می‌دهد که متناسب با مبنای نظری مفروض، مقیاس تدوین شده دو عامل «گرایش به امر به معروف» و «گرایش به نهی از منکر» را در بر می‌گیرد. نتایج تحلیل عاملی تأییدی نیز نشان‌دهنده این بود که ساختار دو عاملی مقیاس گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر نسبت به ساختار یک عاملی از برآزش مطلوبتری برخوردار است. بر این اساس استفاده از ساختار

دو عاملی این مقیاس برآوردهای دقیقتری را به دنبال خواهد داشت.

در بررسی روایی ملاکی از مقیاس جهتگیری دینی استفاده شد. نتایج نشان می‌دهد که رابطه مثبت و معناداری میان گرایش به امر به معروف و نهی از منکر با جهتگیری دینی درونی وجود دارد. این رابطه برای جهتگیری دینی بیرونی معنادار نبود. تحقیقات نشان می‌دهد که معنویت بر رفتار سازمانی اثرگذار است و می‌تواند آن را پیش‌بینی کند (مقیم، ۱۳۸۴). بر این اساس به نظر می‌رسد بتوان جهتگیری دینی را به عنوان عاملی اثرگذار در گرایش و اقدام به امر به معروف و نهی از منکر در محیط اداری مورد بررسی قرار داد. روابط معنادار میان گرایش به امر به معروف و نهی از منکر و جهتگیری دینی کارکنان اداری نشان‌دهنده روایی ملاکی مطلوب مقیاس تدوین شده است.

دیگر یافته‌های پژوهش نشان داد که مقیاس گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر از اعتبار مناسبی برخوردار است. ضرایب آلفای کرونباخ و دو نیمه کردن حاکی از این مطلب بود.

در مجموع چنین به نظر می‌رسد، مقیاس گرایش کارکنان اداری نسبت به امر به معروف و نهی از منکر به دلیل اعتبار و روایی مطلوب، ابزار مناسبی به منظور بررسی گرایش به امر به معروف و نهی از منکر در محیط اداری باشد. این مقیاس با ارزیابی میزان تمایل کارکنان اداری به ورود در امر به معروف و نهی از منکر در ابعاد دینی، اجتماعی و شغلی، می‌تواند ابزاری مفید برای کاربری در پژوهش‌های توصیفی - پیمایشی باشد و در شناسایی وضعیت گرایش نسبت به این فریضه دینی در کارکنان اداری و نیز بررسی روابط متغیرهای پیشاینده مؤثر بر گرایش کارکنان و نیز شناسایی موانع و چالش‌های مؤثر در این زمینه به پژوهشگران آینده کمک کند.

همانند هر پژوهشی، این مطالعه نیز با محدودیتهایی روبه‌رو بود. از سویی محدود بودن جامعه آماری به کارکنان اداری آموزش و پرورش خراسان شمالی، کاربری مقیاس را در کارکنان دیگر ادارات و سازمانها با محدودیت روبه‌رو می‌سازد؛ چرا که سازمانهای مختلف به دلیل ساختار تشکیلاتی، شرح وظایف، گستره عمل و ... با یکدیگر متفاوت هستند و اقتضائات آنها نیز به همین نسبت متفاوت خواهد بود. از سوی دیگر به دلیل جدید بودن این ابزار، مقیاسهای مناسبی به منظور بررسی روایی همگرا یا واگرا در دسترس نبود و از این حیث بررسی دوباره کفایت این ابزار اندازه‌گیری در مطالعات آینده ضروری است.

منابع فارسی

- قرآن کریم (۱۳۸۸). ترجمه محمد مهدی فولادوند. تهران: نشر دارالقرآن الکریم.
- ابویی مهریزی، حسین (۱۳۸۶). نقش امر به معروف و نهی از منکر در بهداشت محیط. مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان. س ۶. ش ۴: ۳۰ - ۲۳.
- آقاجانی، نصراله (۱۳۸۱). استراتژی قرآن در مواجهه با انحرافات اجتماعی. مطالعات راهبردی زنان. ش ۲۱: ۸۹ - ۶۶.
- بسیج، احمد رضا (۱۳۸۷). آسیب شناسی عدم اجرای اصل هشتم قانون اساسی. فصلنامه معرفت. ش ۱۷ (۱۳۱): ۱۰۹ - ۱۲۸.
- جان بزرگی، مسعود (۱۳۷۸). بررسی اثربخشی روان درمانگری با و بدون جهتگیری مذهبی بر مهار اضطراب و تئیدگی. پایان نامه دکتری. دانشگاه تربیت مدرس.
- جان بزرگی، مسعود (۱۳۸۶). جهت گیری مذهبی و سلامت روان. پژوهش در پزشکی. دوره ۳۱. ش ۴: ۳۵۰ - ۳۴۵.
- جمشیدی، مسلم؛ غلام جمشیدی، محمد صادق؛ سیاح البرزی، هدایت (۱۳۸۸). تحلیلی نو و عملی از امر به معروف و نهی از منکر در انتظام اجتماعی. فصلنامه انتظام اجتماعی. س ۱. ش ۴: ۱۶۹ - ۱۴۳.
- خمینی، روح الله (۱۳۷۲). رساله نوین. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- دستغیب، عبدالحسین (۱۳۵۶). امر به معروف و نهی از منکر. تهران: انتشارات ناس.
- رضائی راد، عبدالحسین (۱۳۸۸). رابطه امر به معروف و تکثر دینی و اجتماعی در مبانی انقلاب اسلامی. فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی. س ۶. ش ۱۹: ۱۱۴ - ۹۱.
- رضائی راد، عبدالحسین؛ قبولی درافشان، سید محمد نقی (۱۳۸۴). آسیب شناسی امر به معروف و نهی از منکر با نظر به تجارب تاریخی. مطالعات اسلامی. ش ۶۹: ۱۰۰ - ۷۳.
- ستاد احیای امر به معروف و نهی از منکر (۱۳۹۱). قرآن کریم و امر به معروف و نهی از منکر در جامعه. ماهنامه دادرسی. ش ۹۳: ۸۴ - ۸۳.
- سید نژاد، اشرف السادات (۱۳۹۱). نقش امر به معروف و نهی از منکر در سلامت اداری. اصلاح و تربیت. ش ۱۲۷: ۱۸ - ۱۳.
- شعبانی بهار، غلامرضا؛ امیر تاش، علی محمد؛ تندنویس، فریدون؛ مشرف جوادی، بتول (۱۳۸۳). ارتباط ویژگی های شخصیتی با اثربخشی مدیران تربیت بدنی دانشگاه ها سراسر کشور. نشریه علوم حرکتی و ورزش. س ۱. ش ۳: ۳۰ - ۱۲.
- صافی گلپایگانی، لطف الله (۱۳۷۵). راه اصلاح یا امر به معروف و نهی از منکر. قم: انتشارات اسلامی.
- غدیری، جهانبخش؛ خسروی نژاد، پری؛ آزاد بخت، نادر (۱۳۸۷). بررسی موانع احیا و ترویج امر به معروف و

- نهی از منکر. همایش ملی نظارت همگانی (امر به معروف و نهی از منکر). خرم آباد. ایران.
- قربانی لاهیجی، زین‌العابدین (۱۳۷۹). فریضه امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه قرآن و سنت. تهران: نشر سایه.
- قلی زاده، آذر؛ رجیبی، طیبه (۱۳۹۲). نقش امر به معروف و نهی از منکر در بهبود سرمایه اجتماعی دانشجویان دختر. *مطالعات فرهنگ و ارتباطات*. دوره ۱۴. ش ۲۲: ۵۱ - ۳۱.
- محمدیان، مهرداد؛ عباسی، کاظم (۱۳۸۷). مطالعه جامعه شناختی فریضه امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه اسلام و عوامل مؤثر بر میزان گرایش شهروندان تهریزی به این فریضه الهی. همایش ملی نظارت همگانی (امر به معروف و نهی از منکر). خرم آباد. ایران.
- مختاری، عباس؛ اللهیاری، عباسعلی؛ رسول‌زاده طباطبایی، سید کاظم (۱۳۸۰). رابطه جهت‌گیری مذهبی با میزان تئیدگی. *مجله روان‌شناسی*. س ۵. ش ۱: ۴۱ - ۲۸.
- مدنی بجزستانی، سید محمود (۱۳۷۹). امر به معروف و نهی از منکر و فریضه برتر در سیره معصومین (ع). تهران: نشر معارف اسلامی.
- مرجایی، هادی (۱۳۷۸). بررسی زمینه‌های احیای فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر. طرح پژوهشی. تهران: جهاد دانشگاهی.
- معدن دار، عباس (۱۳۷۷). مصادیق امر به معروف و نهی از منکر از نگاه دانش آموزان شهر خرم آباد. طرح پژوهشی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مقیمی، سید محمد (۱۳۸۴). رفتار شهروندی سازمانی از تئوری تا عمل. *فرهنگ مدیریت*. س ۳. ش ۱۱: ۴۸ - ۱۹.
- نوری، حسین (۱۳۸۰). امر به معروف و نهی از منکر. قم: حوزه علمیه.
- هاشمیان فر، علی؛ محمدیان، مهرداد (۱۳۹۱). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان گرایش دانشجویان نسبت به امور معروف در مراکز دانشگاهی استان آذربایجان شرقی. *مطالعات جامعه شناختی*. س ۴، ش ۱۵: ۱۱۹ - ۱۰۱.
- هومن، حیدر علی (۱۳۸۴). مدل یابی معادلات ساختاری با کاربرد نرم افزار لیزرل. تهران: انتشارات سمت.

منابع انگلیسی

- Allport, G. W. (1966). The religious context of prejudice. *Journal for the scientific study of religion*, 5(3), 447-457.
- Allport, G. W., Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-443.
- Cook, M. A. (2004). *Commanding right and forbidding wrong in Islamic thought*. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom.
- Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and psychological measurement*, 30(3), 607-610.
- Macintosh, D. N., Silver, R. C., & Wortman, C. B. (1993). Religious role in adjustment to a negative life event: Coping with the loss of a child. *Journal for the Scientific Study of*

- Religion, 30, 513-523.
- Meijer, R. (2009). Commanding right and forbidding wrong as a principle of social action: The case of the Egyptian al-Jama'a al-Islamiyya. In R Meijer (E.d). Global Salafism: Islam's new religious movement (pp.189-220). London: Hurst and Company.
- Sharif, MF. M. (2008). Commanding and forbidding the Imam: A study of the concept of AL-AMR BI AL-MAÆRUF AND AL-NAHY æAN AL-MUNKAR in Islamic imam ship. Shariah Journal, 16 (1), 1-16.

